

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΤΟ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ (ΑΡΘΡΟ 2 ΠΑΡ.1
ΣΥΝΤΑΓΜΑ)
THE INVIOABILITY OF THE HUMAN VALUE

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΖΩΗ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ ΜΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΜ: 1340200300323, ΤΗΛ. 6947158538

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανθρώπινη αξία στο πέρασμα του χρόνου. Η Συνταγματική της κατοχύρωση (Άρθρο 2§1 Σ). Η ανθρώπινη αξία ως καταστατική, επιτακτική και ερμηνευτική αρχή. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ανθρώπινης αξίας, οι φορείς και οι αποδέκτες αυτής. Η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, μέσω της έννοιας και της νομικής φύσεώς της. Φορείς, αποδέκτες και περιορισμοί. Συμπεράσματα και ενδεικτική νομολογία.

SYNOPSIS

The human value in the passage of time. Her Constitutional consolidation (Article 2§1Σ) the human value as constitutive, imperative and explanatory principle. The conceptual determination of human value, the institutions and the recipients of this. The principle of inviolability of human value, via the significance and her legal nature. Institutions, recipients and restrictions.

Conclusions and indicative case law.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	σελ.5
<u>2. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ</u>	
<u>2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ</u>	σελ. 6
<u>2.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ</u>	σελ. 7
<u>2.2.1 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ</u>	σελ. 7
<u>2.2.2 ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ</u>	σελ. 9
i) ΓΕΝΙΚΑ	σελ. 9
ii) Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ ΩΣ ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΗ ΑΡΧΗ	σελ. 10
iii) Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ ΩΣ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ	σελ. 10
iv) Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ ΩΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΡΧΗ	σελ. 11
<u>2.3 ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ</u>	<u>σελ. 12</u>
<u>2.4 ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ</u>	σελ. 14
<u>3. ΤΟ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ</u>	
<u>3.1 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ</u>	σελ.17
<u>3.2 ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟΥ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ</u>	σελ.19
<u>3.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ</u>	σελ.20
<u>4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	σελ.21

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Άρθρ.	Άρθρο
ΑΣΦ.ΜΕΤΡΑ	Ασφαλιστικά Μέτρα
Βλ.	Βλέπε
ΔΙΟΙΚ.ΠΡΩΤ.ΙΩΑΝ.	Διοικητικό Πρωτοδικείο Ιωα/νων
ΕΦ. ΑΘ.	Εφετείο Αθήνας
ΕΦ. ΛΑΡ.	Εφετείο Λάρισας
ΕΦ.ΘΕΣΣ/ΚΗΣ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
Ημ.	Ημίτομος
Θεμ. Νομ.	Θεμελιώδης Νόμος Βόννης
ΜΟΝ.ΠΡΩΤ.ΑΘ.	Μονομελές Πρωτοδικείο Αθήνας
ΜΟΝ.ΠΡΩΤ.ΝΑΥΠΛ.	Μονομελές Πρωτοδικείο Ναυπλίου
Ολομ.	Ολομέλεια
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΛΗΜ.ΑΘ.	Πλημμελειοδικείο Αθήνας
ΠΡΩΤ.ΑΘ.	Πρωτοδικείο Αθήνας
Σ	Σύνταγμα
Σελ.	Σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΤΜ. Α΄	Τμήμα Α΄
ΤΜ. Γ΄	Τμήμα Γ΄
ΤΜ. Δ΄	Τμήμα Δ΄
Τομ.	Τόμος
Ραg.	Ραgε

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανθρώπινη αξία είναι έννοια πολυσήμαντη και πολυδιάστατη, Είναι σωματική, πνευματική, και κοινωνική. Ως έννοια γένους είναι το σύνολο των γενικών υλικών , πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους, ενώ ως έννοια είδους ταυτίζεται με την προσωπικότητα. Το Σύνταγμα προστατεύει για πρώτη φορά στη χώρα μας ρητώς της αξία του ανθρώπου στο Άρθρο 2§1 «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», όχι όμως και το απαραβίαστο αυτής, αλλά προϋποθέτοντας τη διακήρυξη αυτή, ορίζει απευθείας την έννομη συνέπεια της, δηλαδή την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου. Είναι φανερό ότι ο νομοθέτης θέλησε να αναγάγει την διάταξη αυτή σε θεμελιώδη αρχή για την σύνολη συνταγματική τάξη της χώρας, γι' αυτό άλλωστε την εξαιρεί από τις υποκείμενες σε αναθεώρηση και αναστολή διατάξεις¹. Η ανθρώπινη αξία αποτελεί μητρικό θεμελιώδες δικαίωμα από το οποία απορρέουν και εξαρτώνται όλα τα επιμέρους ατομικά δικαιώματα. Είναι το ύψιστο αγαθό και η κατευθυντήρια αρχή του κοινωνικού ανθρωπισμού². Η ανθρώπινη αξία είναι καταστατική αρχή του δικαίου, αποτελεί τη βάση, την αρχή και το τέλος της έννομης τάξης.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η συνοπτική αλλά και σφαιρική ανάπτυξη της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας μέσω της έννοιας της, της νομικής φύσεως και τον προσδιορισμό των φορέων και αποδεκτών της.

---

¹ Άρθρα 110§1 και 48§1 Σ, αντίστοιχα

² Βλ. Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

2. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ

2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ

Τα πρώτα, ιστορικά συντάγματα δεν κατοχύρωσαν μία διάταξη προστατεύουσα ρητά την ανθρώπινη αξία. Μια τέτοια διάταξη περιλήφθηκε για πρώτη φορά σ' ορισμένα συντάγματα, μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, από τα οποία ενδεικτικά είναι τα ισχύοντα συντάγματα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Ελλάδας³. Το Ελληνικό Σύνταγμα 1975/1986/2001 κατοχυρώνει και προστατεύει για πρώτη φορά ρητώς την ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Η διάταξη του άρθρου 2§1 Σ «ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας», ακολουθεί το γερμανικό πρότυπο και συγκεκριμένα την αντίστοιχη διάταξη του ομοσπονδιακού συντάγματος του 1949⁴. Λίγους μήνες πριν είχε αναφερθεί στην πολυσήμαντη έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας το προοίμιο της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών του 1948 και την επανέλαβαν το 1966 τα προοίμια των δύο Διεθνών Συμφώνων των Ηνωμένων Εθνών για τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Σ' αντίθεση με τη γερμανική, η ελληνική διάταξη χρησιμοποιεί τον όρο «αξία» του ανθρώπου και όχι τον όρο «αξιοπρέπεια». Τον όρο «αξιοπρέπεια» χρησιμοποιούν και οι ειδικές διατάξεις των άρθρων 7§2 και 106§2 Σ⁵. Την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, κατοχυρώνουν ρητά το νέο ομοσπονδιακό Σύνταγμα της Ελβετίας⁶ και το Σύνταγμα της Πολωνίας⁷(1997). Επίσης η ανθρώπινη

---

³ ο P.Haberle, σωστά υποστηρίζει "Και τα δύο Συντάγματα αποτελούν μια δυναμική απάντηση που προκάλεσε η πικρή πείρα ολοκληρωτικών καθεστώτων και δικτατοριών»

⁴ Π.Δ. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β, Έκδοση 2005, σελ. 1321 «. . Το σύνταγμα του 1949 ύστερα από την απαίσια πείρα της καταπατήσεως της ανθρώπινης προσωπικότητας από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς, ήταν το πρώτο που διακήρυξε γενικά το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την υποχρέωση κάθε κρατικής εξουσίας να τη σέβεται και να την προστατεύει»

⁵ Α. Ραΐκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002

⁶ Άρθρο 7 «Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται»

⁷ Άρθρο 30 «Η έμφυτη και αναπαλλοτρίωτη αξιοπρέπεια του προσώπου αποτελεί μια πηγή ελευθεριών και δικαιωμάτων των προσώπων και των πολιτών. Ο σεβασμός και η προστασία αυτής είναι υποχρέωση των δημόσιων αρχών»

αξιοπρέπεια διακηρύσσεται και από το πρώτο άρθρο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸

Το άρθρο 2§1Σ βρίσκεται στο πρώτο μέρος, βασικές διατάξεις, του Συντάγματος. Είναι φανερό με αυτόν τον τρόπο η επιθυμία του συνταγματικού νομοθέτη να αναγάγει τη διάταξη αυτή σε θεμελιώδη αρχή και κατ' επέκταση σε θεμελιώδες δικαίωμα, από το οποίο πηγάζουν και εξαρτώνται όλα τα άλλα δικαιώματα. Αξιοσημείωτο, άλλωστε, καθίσταται το γεγονός ότι την εξαίρει από τις διατάξεις που δύνανται να αναθεωρηθούν⁹, ακόμα και να ανασταλούν¹⁰.

2.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ

2.2.1 ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

Ανθρώπινη αξία, έννοια πολυδιάστατη και εννοιολογικά δυσνόητη, συνώνυμη και μη με όμοιες έννοιες της καθημερινής μας ζωής. Η ανθρώπινη αξία ως έννοια γένους, είναι το σύνολο των γενικών υλικών, πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους και ως έννοια είδους ταυτίζεται με την προσωπικότητα¹¹. Η ανθρώπινη αξία με την πρώτη έννοια ταυτίζεται με τον άνθρωπο, αφού ως «νομική έννοια» δεν περιλαμβάνει τίποτα περισσότερο και τίποτε λιγότερο από ότι υπάρχει στην ανθρώπινη φύση. Η ανθρώπινη φύση είναι τρισδιάστατη, επομένως τρισδιάστατη είναι και η ανθρώπινη αξία, σωματική, πνευματική και κοινωνική.

Το Ελληνικό Σύνταγμα σε αντίθεση με το Γερμανικό το οποίο ακολούθησε στην αρχή του κατοχυρώνει την «ανθρώπινη αξία» αντί του αντίστοιχου όρου «αξιοπρέπεια». Γεγονός το οποίο δεν συνέβη από λάθος αλλά εκ προθέσεως. Ανθρώπινη αξία και ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν ταυτίζονται, αφού η δεύτερη αναφέρεται κυρίως στην κοινωνική διάσταση

---

⁸ «Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη. Πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται».

⁹ Άρθρα 110§1 Σ

¹⁰ 48§1 Σ

¹¹ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

του ανθρώπου και όχι στην πνευματική και την σωματική, προσδιοριζόμενη από την ίσως στενότερη έννοια της τιμής, με αποτέλεσμα να δυσκολεύει τον προσδιορισμό του ευρύτερου περιεχομένου της ανθρώπινης αξίας¹².

Το περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας, εξαρτάται και στην ουσία είναι το περιεχόμενο της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 2§1 Σ για την ανθρώπινη αξία. Το εν λόγω άρθρο του Ελληνικού Συντάγματος καθιερώνει δύο υποχρεώσεις της κρατικής εξουσίας: 1) την υποχρέωση του σεβασμού και 2) την υποχρέωση της προστασίας της ανθρώπινης αξίας. Η πρώτη εκ των δύο έχει αρνητικό περιεχόμενο, ορίζει δηλαδή ότι οι φορείς της δημόσιας εξουσίας οφείλουν να απέχουν από κάθε ενέργεια που προσβάλλει την ανθρώπινη αξία¹³. Η δεύτερη κατά αντίθεση με την πρώτη έχει θετικό περιεχόμενο, που σημαίνει ότι οι φορείς της δημόσιας εξουσίας οφείλουν σε αυτή την περίπτωση να προβαίνουν σε όλες εκείνες τις ενέργειες, οι οποίες είναι αναγκαίες για την πραγματοποίηση του περιεχομένου της ανθρώπινης αξίας¹⁴.

Αναμφίβολα, παρατηρούμε ότι η υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης αξίας περιλαμβάνει τόσο τις προσβολές, οι οποίες προέρχονται από τα κρατικά όργανα, όσο και αυτές από τις εξωκρατικές δυνάμεις (ιδιώτες), πράγμα το οποίο προκύπτει από το άρθρο 25§1 εδ. α-γ Σ¹⁵. Αυτή η διάταξη του Ελληνικού Συντάγματος κατοχυρώνει την αρχή του κοινωνικού κράτους.

---

¹² Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

¹³ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002

¹⁴ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002

¹⁵ «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. . .»

2.2.2 ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

I.ΓΕΝΙΚΑ

Το ζήτημα της νομικής φύσης της διάταξης της ανθρώπινης αξίας προβληματίσε ιδιαίτερα την ελληνική θεωρία και νομολογία. Αντικείμενο αμφισβήτησης αποτέλεσε αν η προαναφερθείσα διάταξη αποτελεί αντικειμενική αρχή του Συντάγματος ή «εσωκλείει» υποκειμενικά δίκαια. Ο εν λόγω προβληματισμός έλαβε χώρα ιδιαίτερα στη γερμανική έννομη τάξη, την οποία ακολουθεί και η ελληνική, πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 1§1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης, αμφισβητείται ιδίως στην επιστήμη, αν οι διατάξεις καθιερώνουν ένα θεμελιώδες δικαίωμα ή μόνο έναν κανόνα του αντικειμενικού συνταγματικού δικαίου.

Την πρώτη άποψη υποστηρίζει ένα μεγάλο μέρος των συγγραφέων της Γερμανίας και κυρίως ο H.C. Nipperdey¹⁶, ο οποίος δέχεται ότι το άρθρο 1§1 του Θεμελιώδους Νόμου «θετικοποιεί» ένα «φυσικό δικαίωμα» και ότι είναι η «τελευταία ρίζα και πηγή όλων των αργότερα διατυπούμενων θεμελιωδών δικαιωμάτων κι έτσι το ίδιο το κύριο ουσιαστικό θεμελιώδες δικαίωμα»¹⁷. Η αντίθετη άποψη χαρακτηρίζει μέσω του G.Dürig¹⁸ το άρθρο 1§1 του Θεμελιώδους Νόμου ως μία «υπέρτατη καταστατική αρχή ολόκληρου του αντικειμενικού δικαίου»¹⁹.

Η θέση της ελληνικής διατάξεως, στο πρώτο και όχι στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος, συνηγορεί υπέρ της απόψεως ότι καθιερώνει μία βασική αρχή του αντικειμενικού συνταγματικού δικαίου. Ωστόσο είναι εύκολο να αντικρούσει κανείς την εν λόγω άποψη, ενθυμούμενος ότι το Σύνταγμα μας, προστατεύει τόσο θεσμούς, όσο και δικαιώματα. Στη σύγχρονη έννομη τάξη τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν διπλή φύση,

---

¹⁶ Σε Neumann-Nipperdey-Scheuner, op.cit. II,σ.11 επ. και Freie Entfaltung der Persönlichkeit, σε K.A. Bettermann-H.C. Nipperdey, Die Grundrechte, Handbunch der Theorie und Praxis der Grundrechte,τ. IV, ημτ.2,1962,σ.742

¹⁷ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002, σελ.255

¹⁸ Σε Maunz-Dürig-Herzog,op. cit.άρθρ.1,σ.5 επ.,αριθ. Περιθ.4,σ.9,αριθ.περιθ.14

¹⁹ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002, σελ. 256

αντικειμενική και υποκειμενική²⁰. Από τις αντικειμενικές αρχές πηγάζουν υποκειμενικά δίκαια(δικαιώματα) του κάθε φορέα θεμελιώδους δικαιώματος. Συνεπώς στη συγκεκριμένη περίπτωση από το άρθρο 2§1Σ προκύπτει αντικειμενική (καταστατική) αρχή, από την οποία πηγάζει υποκειμενικό δίκαιο (θεμελιώδες δικαίωμα).

II. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ ΩΣ ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Η διάταξη του άρθρου 2§1 Σ θεσπίζει πρόδηλα έναν αμέσως ισχύοντα κανόνα δικαίου. Δεν πρόκειται για μία διάταξη προγραμματική και κατευθυντήρια, αλλά επιτακτική και άμεσης εφαρμογής. Η επιτακτική φύση της διαφαίνεται τόσο από τη διατύπωση της, «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελεί πρωταρχική *υποχρέωση* της Πολιτείας», ιδίως από τον όρο *υποχρέωση*, όσο και από τις προπαρασκευαστικές εργασίες²¹. Συνεπώς η Πολιτεία δεσμεύεται απόλυτα και οφείλει, είναι υποχρέωση της, να σέβεται και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία, χωρίς εξειδίκευση από το κοινό νομοθέτη, απευθείας από το συνταγματικό κείμενο.

III. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ ΩΣ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Η ανθρώπινη αξία είναι η υπέρτατη καταστατική αρχή ολόκληρου του δικαίου, είναι ο σκοπός, η βάση, η αρχή και το τέλος της έννομης τάξης. Αποτελεί το καταστατικό θεμέλιο του δικαϊκού οικοδομήματος. Από αυτή αναπτύσσονται όλοι οι κανόνες δικαίου, με αποτέλεσμα να θεωρείται αντισυνταγματική οποιαδήποτε διάταξη αντίκειται στην ανθρώπινη αξία. Η ανθρώπινη αξία ως καταστατική αρχή της έννομης τάξης, προσδιορίζει την ιδέα του δικαίου και ταυτόχρονα της δικαιοσύνης²², συνεπώς «δίκαιο» είναι ότι δεν προσβάλλει, όπως επίσης και ότι προάγει την ανθρώπινη αξία, με αποτέλεσμα το αντίθετο να σηματοδοτεί «άδικο». Αποτελεί το ανυπέρβλητο όριο δράσεως της Πολιτείας και όλων των οργάνων αυτής. Εκτός από το

²⁰ Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμ. Γ'-Ημ. Ι

²¹ Βλ. αγορεύσεις του Γ.Α. Μαγκάκη κατά τις συνεδριάσεις της Β' Υποεπιτροπής της Συνταγματικής Επιτροπής της 29.1.1975(πρακτικά αυτής,σελ.415επ.) και της Ολομέλειας της Βουλής της 22.4.1975 (πρακτικά αυτής) και του Γενικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου κατά την ίδια συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής (πρακτικά σ.339)

²² Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

παραπάνω, η αρχή της ανθρώπινης αξίας έχει άμεση εφαρμογή ακόμα και στον ιδιωτικό τομέα, στο χώρο των διαπροσωπικών σχέσεων.

Η συνεχώς αυξανόμενη προστατευτικότητα του δικαίου, η δημοσιοποίηση του ιδιωτικού και η ιδιωτικοποίηση του δημοσίου, οδήγησαν στην αποσημασιοποίηση, στον υπερκερασμό της παραδοσιακής ενός ενιαίου δικαίου, το οποίο βασίζεται στην ανθρωπιστική αρχή²³. Ωστόσο το γεγονός ότι η ανθρώπινη αξία, καθίσταται καταστατική αρχή του δικαίου, δε σημαίνει ότι υπερτερεί έναντι των άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων, αφού δεν υπάρχει ιεράρχηση των διατάξεων του Συντάγματος και όλες απολαμβάνουν ισοδύναμης ισχύος. Καμία διάταξη περί των συνταγματικών δικαιωμάτων δεν υποχωρεί έναντι άλλης, εφόσον, όπως αναφέρθηκε όλες είναι ίσες²⁴.

IV. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ ΩΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Κύρια καθίσταται επίσης και η σημασία της ανθρώπινης αξίας ως ερμηνευτική αρχή. Η διάταξη του Σ θεσπίζει πράγματι μία γενική ερμηνευτική αρχή. Η εφαρμογή της είναι απόλυτα αναγκαία κατά τη διαδικασία του καθορισμού του περιεχομένου και της εκτάσεως των συνταγματικών και νομοθετικών περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επίσης είναι αυτή, η οποία και διέπει την ερμηνεία και εφαρμογή όλων των διατάξεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όλες οι διατάξεις, οι οποίες αναφέρονται στα θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι σύμφωνες με την ανθρώπινη αξία. Σε περίπτωση αμφιβολίας ενεργοποιείται το τεκμήριο υπέρ της ανθρώπινης αξίας, θα μπορούσε να διατυπωθεί «*in dubio pro dignitate humanae*», ανάλογα προς την αρχή «*in dubio pro libertate*²⁵». Η νομολογία του συμβουλίου τα Επικρατείας επικαλείται τη διάταξη του άρθρου 2§1 Σ μαζί με το άρθρο 5§1 Σ και άλλες ειδικές διατάξεις περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την κρίση της συνταγματικότητας ενός νόμου.

---

²³ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

²⁴ Εξού και ο προβληματισμός της διαδικασίας εναρμόνισης συμφερόντων λόγω σύγκρουσης αυτών

²⁵ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002, σελ. 263

2.3 ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

Αποκλειστικός φορέας της αρχής της ανθρώπινης αξίας και κατ' επέκταση του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, είναι κατά πρώτο και κύριο λόγο ο άνθρωπος. Είναι φανερό ότι η ίδια η διατύπωση της αρχής, «*ανθρώπινη* αξία» δηλώνει άμεσα τον αναμφίβολο φορέα αυτής. Αυτό προκύπτει επίσης τόσο από τα διατύπωση του άρθρου 2§1 Σ «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του *ανθρώπου*, αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», όσο και από τον όρο «ανθρώπινη αξιοπρέπεια» που χρησιμοποιούν οι διατάξεις των άρθρων 7§2 και 106§2 Σ. Συνεπώς δεν είναι φορείς της αρχής τα νομικά πρόσωπα και οι ενώσεις προσώπων, οι οποίες δεν έχουν νομική προσωπικότητα.

Φορείς της ανθρώπινης αξίας είναι κατ' αρχήν όλοι οι άνθρωποι που διαμένουν στον Ελλαδικό χώρο, δηλαδή τόσο οι Έλληνες πολίτες, όσο και οι αλλοδαποί (κάτοικοι άλλων Κρατών μελών και ανιθαγενείς). Είναι αυτονόητο ότι η απόλαυση του εν λόγω σεβασμού και προστασίας είναι ανεξάρτητη από το φύλο, την εθνικότητα, τη φυλή , τη γλώσσα και τις κοσμοθεωρητικές πεποιθήσεις των ανθρώπων. Ορισμένες μόνο εξαιρέσεις θεσπίζονται από ειδικές διατάξεις του Συντάγματος, οι οποίες κατισχύουν του άρθρου 2§ 1Σ.

Ιδιότητα του ανθρώπου απολαμβάνει κάθε ζωντανό όν που γεννιέται από άνθρωπο. Αν και ο όρος «όν» είναι εύκολος στην κατανόηση, ο εξίσου σημαντικός όρος «ζωντανός» είναι αυτός που δημιουργεί δυσκολίες ερμηνείας του. Η ζωή του ανθρώπου αρχίζει το αργότερο από τη γέννηση και τελειώνει με το θάνατο αυτού²⁶. Ξεκινώντας από τη ρύθμιση του Αστικού Κώδικα, συμπεραίνουμε ότι η συνταγματική προστασία του ανθρώπου ισχύει από τη γέννηση μέχρι το θάνατο του. Αμφίβολο είναι το ζήτημα αν το κυοφορούμενο είναι φορέας της ανθρώπινης αξίας, όπως επίσης και αν ο νεκρός άνθρωπος προστατεύεται από αυτήν, ή παύει να είναι υποκείμενο με το θάνατό του. Η κρατούσα γνώμη στη γερμανική επιστήμη υποστήριξε, για το πρώτο ζήτημα την καταφατική απάντηση. Σύμφωνα και με την απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας της 25^{ης} Φεβρουαρίου 1975, κατά την οποία η ζωή του κυοφορούμενου

---

²⁶ Άρθρο 35 ΑΚ

προστατεύεται και από τη διάταξη του άρθρου 1§1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης²⁷.

Ιδιαίτερη σημασία και ενδιαφέρον έχει η αρχή της αξίας του ανθρώπου σε ότι αφορά τη συνταγματική διάσταση του προβλήματος των αμβλώσεων. Εδώ η προστασία του κυοφορούμενου έρχεται σε σύγκρουση με την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας της εγκύου²⁸. Το ζητούμενο στην εν λόγω περίπτωση πρέπει να είναι η εναρμόνιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων ώστε να μπορεί να οδηγήσει στην αναγνώριση ενός συνταγματικού δικαιώματος της εγκύου άμβλωσης σ' ένα πρώιμο στάδιο της κύησης, το οποίο δεν μπορεί να είναι κατώτερο από το προβλεπόμενο στο άρθρο 304 §4 ΠΚ.

Όσον αφορά το δεύτερο ιδιάζον ζήτημα του νεκρού ανθρώπου, υπάρχουν δύο απόψεις. Οι οπαδοί της θεωρίας του θεμελιώδους δικαιώματος υποστηρίζουν την παύση της απόλαυσης της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 2§1Σ με το θάνατο του ανθρώπου. Από την άλλη, και πλέον πιο σωστή, είναι η λύση που δίνουν στο ζήτημα αυτοί που στηρίζουν την αρχή του αντικειμενικού δικαίου. Συνεπώς το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο δέχτηκε ότι «η υποχρέωση της κρατικής εξουσίας που καθιερώνεται από το άρθρο 1§1 Θεμ. Νομ. να παρέχει προστασία στο άτομο απέναντι στις επιθέσεις κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αυτού δεν τελειώνει με το θάνατο^{29 30}».

Φορέας της ανθρώπινης αξίας είναι αναμφίβολα επίσης και ο άνθρωπος εκείνος, ο οποίος αδυνατεί να ασκεί αυτοπροσώπως το δικαίωμα αυτοδιαθέσεων, αφού η κατοχή αυτής δεν προϋποθέτει την πραγματική αλλά απλώς τη δυνητική ικανότητα αυτοδιαθέσεως. Με λίγα λόγια είναι φορείς και οι ανήλικοι, συμπεριλαμβανομένων και των νηπίων, οι πνευματικά ασθενείς και οι αναισθητοί.

Επίσης η κατοχή της ανθρώπινης αξίας είναι ανεξάρτητη από την προσωπική κοινωνική αξία του εκάστοτε ανθρώπου. Συνεπώς, είναι φορείς οι εγκληματίες, οι πόρνες και οι τελείως ακοινωνήτοι³¹.

---

²⁷ Συγκεκριμένα «...Γι' αυτό το καθήκον του Κράτους να προστατεύει οποιαδήποτε ανθρώπινη ζωή συνάγεται ήδη άμεσα από το άρθρο 2§1 εδ. 1 Θεμ.Νομ.. Αυτό προκύπτει επιπλέον και από τη ρητή διάταξη του άρθρου 1§1 Θεμ. Νομ. Γιατί και η αναπτυσσόμενη ζωή μετέχει στην προστασία, που το άρθρο 1§1 Θεμ.Νομ. παρέχει στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Όπου υπάρχει ανθρώπινη ζωή, ανήκει σ' αυτή ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν είναι αποφασιστικό, αν ο φορέας συναισθάνεται την αξιοπρέπεια αυτή και μπορεί ο ίδιος να τη διαφυλάσσει. Οι δυνητικές ικανότητες, οι οποίες από την αρχή συνάπτονται στο ανθρώπινο ον, αρκούν για τη θεμελίωση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας».

²⁸ Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2001

²⁹ Παράδειγμα, είναι κατ' αρχήν συνταγματικά ανεπίτρεπτη η βιομηχανική ή ιατρική χρησιμοποίηση του πτώματος ενός ανθρώπου

³⁰ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002, σελ. 297

³¹ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002, σελ. 297

2.4 ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

Η κλασική θεωρία, κατ' αρχήν υποκειμενική δέχεται ότι τα συνταγματικά δικαιώματα στρέφονται κατά του κράτους. Συνεπώς ο αμυντικός τους χαρακτήρας έχασε το γενικό του περιεχόμενο και προσδιοριζόμενος από αυτήν απέκτησε αποκλειστικά αντικρατική κατεύθυνση. Τα ατομικά δικαιώματα κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα, αποτελούν επομένως δημόσιο δίκαιο, κανόνες δημοσίου δικαίου και ρυθμίζουν κατά συνέπεια αποκλειστικά και μόνο τις σχέσεις κράτους-πολιτών³².

Η εξέλιξη του δημοκρατικού πολιτεύματος, οδήγησε, στην σύγχρονη εποχή στην αποϋποκειμενοποίηση του δικαίου και η ανεπάρκεια της παραδοσιακής νομικής θεωρίας έστρεψε της επιστήμη προς την κατεύθυνση της έρευνας της μεταβολής των ατομικών δικαιωμάτων. Η μεταβολή αυτή, είναι καταρχήν μεταβολή του ουσιαστικού περιεχομένου και της φύσης των δικαιωμάτων. Τα συνταγματικά δικαιώματα δεν είναι μόνο δικαιώματα, αλλά και αντικειμενικές αρχές. Είναι παράλληλα μεταβολή της κατεύθυνσής τους, τα συνταγματικά δικαιώματα δεν στρέφονται πλέον μόνον ενάντια στη κρατική, αλλά και σε οποιαδήποτε εξουσία. Μεταβλήθηκε έτσι και η θέση τους στην έννομη τάξη, αλλά και ο νομικός τους χαρακτήρας³³. Δεν είναι πλέον απλά και μόνο κανόνες δημοσίου δικαίου, αλλά βασικά αξιώματα της συνολικής έννομης τάξης³⁴. Επίσης είναι μεταβολή των διαστάσεων του λειτουργικού περιεχομένου τους, τα συνταγματικά δικαιώματα δεν έχουν μόνο αμυντική διάσταση αλλά και προστατευτική, όπως επίσης και εξασφαλιστική-διεκδικητική³⁵.

Οι αποδέκτες της συνταγματικής επιταγής του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας σύμφωνα με τη σύγχρονη πλέον νομική θεωρία είναι η Πολιτεία, αλλά και οι ιδιώτες (τριτενέργεια). Το δικαίωμα εφαρμόζεται στο γενικό και ειδικό επίπεδο, στη γενική κυρίαρχη σχέση και στην γενική διαπροσωπική σχέση, από τη μία, καθώς και στην ειδική

---

³² Δημητρόπουλος Α. Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημιτ. Ι

³³ Δημητρόπουλος Α. Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημιτ. Ι

³⁴ Δημητρόπουλος Α. Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημιτ. Ι

³⁵ του ιδίου

κυρίαρχη σχέση και την ειδική διαπροσωπική σχέση (τριτενέργεια) από την άλλη.

Η συνταγματική επιταγή του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, δεσμεύει καταρχήν την κρατική εξουσία³⁶, σύμφωνα και με τη ρητή διάταξη του άρθρου 2§1 Σ «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου, αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» καθώς και το άρθρο 1§1 εδ.β' του Θεμ.Νομ. της Βόννης. Υποκείμενο της υποχρέωσης είναι η κρατική εξουσία υπό όλες τις μορφές εμφανίσεώς της. Ειδικότερα ο όρος «Πολιτεία» είναι ταυτόσημος του όρου «Κράτους», ο οποίος χρησιμοποιείται κατά κανόνα από άλλες διατάξεις του Συντάγματος. Συνεπώς αναφέρεται όχι μόνο στο «νομικό πρόσωπο» του Κράτους, αλλά και στους άλλους φορείς δημόσιας εξουσίας. Με λίγα λόγια αποδέκτες της ανθρώπινης αξίας είναι όλοι οι φορείς δημόσιας εξουσίας, οι οποίοι είναι καταρχήν και αποδέκτες των θεμελιωδών δικαιωμάτων³⁷. Η διάταξη του ελληνικού και του γερμανικού Συντάγματος δεσμεύει και τις τρεις λειτουργίες, νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική. Πράγματι και τα δύο συντάγματα³⁸ απαγορεύουν την αναθεώρηση αυτής³⁹.

Ζήτημα τίθεται κατά πρώτο λόγο, αν η διάταξη δεσμεύει και τους ιδιώτες ή τρίτους (τριτενέργεια). Κατά δεύτερο θα πρέπει να ξεχωρίσουμε τις δύο επιταγές (υποχρεώσεις) της διάταξης, συγκεκριμένα, στην υποχρέωση του σεβασμού και στην υποχρέωση της προστασίας της αξίας του ανθρώπου. Συνεπώς το ζήτημα της τριτενέργειας τίθεται μόνο προκειμένου για την πρώτη εκ των δύο επιταγή. Αποκλειστικός αποδέκτης της δεύτερης είναι αναμφίβολα η κρατική εξουσία υπό την εκτιθέμενη ευρεία έννοιά της. Σε συνδυασμό των άρθρων 2§1 και 25§1⁴⁰ του ελληνικού Συντάγματος, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ανθρώπινη αξία έχει άμεση τριτενέργεια εφόσον κατοχυρώνεται ως θεμελιώδες δικαίωμα, αναθέτοντας όμως την προστασία αυτής απέναντι στις προσβολές των τρίτων στο Κράτος το οποίο οφείλει να περιλαμβάνει σχετικές διατάξεις σ' ολόκληρη την έννομη τάξη του και ιδίως στο ποινικό και το ιδιωτικό δίκαιο⁴¹.

³⁶Α. Ραΐκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002, σελ. 299

³⁷Α. Ραΐκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002,

³⁸ άρθρο 110§1 και 79§3 αντίστοιχα

³⁹Α. Ραΐκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002

⁴⁰ «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. . .»

⁴¹ Τέτοιες διατάξεις περιλαμβάνονται στο Άρθρο 57 ΑΚ

Μπορεί επίσης να εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 174 ΑΚ ⁴²μέσα από τη διάταξη του άρθρου 25§3Σ ⁴³στις περιπτώσεις προσβολής της αξίας του ανθρώπου με την καταχρηστική άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴⁴.

---

⁴² «Δικαιοπραξία που αντιβαίνει σε απαγορευτική διάταξη του νόμου, αν δεν συνάγεται κάτι άλλο, είναι άκυρη»

⁴³ «Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται»

⁴⁴ Α. Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^η έκδοση 2002

3. ΤΟ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

3.1 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ

Το Σύνταγμα 1975/1986/2001 κατοχυρώνει την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, ως καταστατική αρχή της ελληνικής έννομης τάξης. Ο συνταγματικός νομοθέτης περιέλαβε στο πρώτο μέρος την διάταξη σεβασμού και προστασίας της αξίας του ανθρώπου, ανάγοντας την σε συνταγματικό θεμέλιο, σε θεμελιώδες μητρικό δικαίωμα. Όλοι οι κανόνες δικαίου εξειδικεύουν και «υπηρετούν» την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας. Στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού, η ανθρώπινη αξία ως ανώτατη αξία, ως ανώτατη δικαιοπολιτική αρχή είναι απαραβίαστη. Το απαραβίαστο αυτό αποτελεί καταστατική αρχή του σύγχρονου⁴⁵ οικοδομήματος και την βασική ειδοποιό διαφορά που το διακρίνει από την ατομικιστική συνταγματική τάξη⁴⁶.

Το άρθρο 2§1, μπορεί να μην κατοχυρώνει ρητά το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας, αλλά προκύπτει σαφώς από αυτή, όπως επίσης και από άλλες συνταγματικές διατάξεις, όπως εκείνες των άρθρων 4§1 και §2, 5§1 και §2, 7§2, 25§1-4, 106§2 καθώς και από τις περισσότερες διατάξεις που αναφέρονται στα θεμελιώδη δικαιώματα. Επίσης η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας συνδέεται άρρηκτα με δύο θεμελιώδεις συνταγματικές υποχρεώσεις, την υποχρέωση των ατόμων να σέβονται και την υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία⁴⁷. Στο άρθρ. 2§1 Σ γίνεται λόγος πρώτα για υποχρέωση σεβασμού της αξίας του ανθρώπου από την κρατική εξουσία και κατά δεύτερο λόγο για υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης αξίας.

Η πρώτη υποχρέωση της κρατικής εξουσίας για σεβασμό της ανθρώπινης αξίας, υπήρχε από τις αρχές του φιλελεύθερου κράτους μέχρι και σήμερα του κοινωνικού κράτους δικαίου. Αποδέκτες της εν λόγω υποχρέωσης εκτός από τους φορείς της δημόσιας εξουσία είναι και κάθε

---

⁴⁵ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

⁴⁶ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

⁴⁷ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

ιδιώτης, γεγονός που προκύπτει από το άρθρ. 25§1 εδ.γ⁴⁸Σ (αρχή της τριτενέργειας). Λειτουργεί *erga omnes*, κατά και υπέρ πάντων. Το περιεχόμενο της υποχρέωσης σεβασμού είναι κατά κύριο λόγο αρνητικό, συνίσταται δηλαδή στην υποχρέωση παράλειψης κάθε ενέργειας η οποία προσβάλλει ή αντίκειται στην ανθρώπινη αξία.

Σε αντίθεση με την υποχρέωση παράλειψης (*non facere*) το άρθρο 2§1 ορίζει και μία δεύτερη θετική συμπεριφορά των φορέων της δημόσιας εξουσίας, την υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης αξίας. Όλοι, ανεξαιρέτως οι φορείς της δημόσιας εξουσίας οφείλουν να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα εκείνα μέτρα τα οποία είναι απαραίτητα για την πραγματοποίηση του περιεχομένου της ανθρώπινης αξίας. Σ' αυτό το σημείο, εντοπίζεται η διαφορά των δύο συνταγματικών επιταγών του άρθρου 2§1 Σ, ο οποία συνίσταται στο γεγονός ότι δεν μπορεί να γίνει λόγος για υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης αξίας από τους ιδιώτες. Η θετική αυτή συμπεριφορά σε αντίθεση με την προηγούμενη αρνητική δε λειτουργεί βάσει της αρχής της τριτενέργειας. Κανένας ιδιώτης δεν έχει την υποχρέωση να προστατέψει και να λάβει μέτρα για την εξασφάλιση του περιεχομένου του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας του συνανθρώπου του. Η εν λόγω συνταγματική επιταγή απευθύνεται στους φορείς της δημόσιας εξουσίας, βάσει της έννοιας του κοινωνικού κράτους δικαίου της σύγχρονης εποχής. Για προστασία του ανθρώπου από τον άνθρωπο μόνο στο δικαϊκό και πολιτικό πλαίσιο του κοινωνικού κράτους δικαίου είναι δυνατό να γίνει λόγος. Μόνο το κοινωνικό κράτος είναι εκείνο που ενδιαφέρεται για τον κοινωνικά αδύνατο, εκείνον που έχει ανάγκη προστασίας⁴⁹.

---

⁴⁸ «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους. **Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. . .»**

⁴⁹ Βλ. Δημητρόπουλου Ανδρέα, Κοινωνικός ανθρωπισμός και θεμελιώδη δικαιώματα, εκδόσεις Σάκκουλα 1998, σελ.150

3.2 ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟΥ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

Η νομική φύση της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινη αξίας διχάζεται και εμφανίζεται με δύο μερικότερες μορφές. Η μία άποψη είναι αυτή της δεσμευτικότητας της αρχής και η άλλη εμφανίζεται ως ζήτημα προσδιορισμού της θέσης της στην συνολική έννομη τάξη. Όσον αφορά το πρώτο ζήτημα πρέπει να σημειωθεί ότι ο θετικός χαρακτήρας της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας προκύπτει από την συνταγματοποίησή της⁵⁰. Συνεπώς με την παραπάνω έννοια η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας δεν βρίσκεται πέρα, πριν ή πάνω, αλλά μέσα στην ελληνική έννομη τάξη⁵¹.

Η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας αποτελεί την ανώτατη δικαιοπολιτική αρχή, είναι καταστατική αρχή της σύγχρονης έννομης τάξης. Όμως προβληματισμός γεννάται, για το ποια είναι η θέση της ανάμεσα στις άλλες διατάξεις του Συντάγματος καθώς και απέναντι στο κοινό δίκαιο. Η αρχή του απαραβίαστου κατέχει αναμφισβήτητα τη θέση της θεμελιώδους αρχής του Συντάγματος, πράγμα το οποίο, βέβαια, δε σημαίνει ότι υπερισχύει των άλλων και ότι υπερέχει ιεραρχικά. Όσον αφορά τη θέση της απέναντι στο κοινό δίκαιο, εύλογο είναι, ότι κατέχει την ιεραρχική θέση που της προσφέρει το ίδιο το Σύνταγμα, καθώς επίσης και η ατομικής της δυναμικότητα, ως καταστατική αρχή με γενικό περιεχόμενο και δεσμευτική δύναμη.

Η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας αποτελεί εξαιρετικά σοβαρό συνταγματικό ζήτημα, με αποτέλεσμα τη δυσκολία αξιολόγησης και ερμηνείας της⁵².

---

⁵⁰ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

⁵¹ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

⁵² Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

3.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Όπως προκύπτει και από την επιλογή του συνταγματικού νομοθέτη, να τοποθετήσει την αρχή της ανθρώπινης αξίας στο πρώτο μέρος του συντάγματος, επιλογή ηθελημένη και όχι τυχαία όπως αναλύθηκε παραπάνω, θέλοντας να την αναγάγει σε θεμελιώδη αρχή, μητρικό δικαίωμα, η αρχή της ανθρώπινης αξίας είναι απαραβίαστη. Δεν υπόκεινται σε κανένα περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη νόμου, ούτε επιτρέπει εξαιρέσεις στο πλαίσιο ειδικών εξουσιαστικών σχέσεων⁵³. Άλλωστε η διάταξη του άρθ. 2§1 Σ δεν υπόκειται σε αναθεώρηση⁵⁴ καθώς επίσης εξαιρείται από τη διάταξη του άρθ. 48§1⁵⁵, όπου παρέχεται η δυνατότητα αναστολής ορισμένων συνταγματικών διατάξεων.

Η αξία του ανθρώπου αποτελεί το άκρο όριο οποιουδήποτε περιορισμού ατομικού δικαιώματος που επιτρέπει εκάστοτε το Σύνταγμα, είτε αυτός αναφέρεται στο περιεχόμενο είτε στους φορείς του δικαιώματος⁵⁶. Συνεπώς ορθό θα ήταν να αναφέρουμε ότι η αρχή της ανθρώπινης αξίας δεν υπόκειται ούτε στους γενικούς περιορισμούς του άρθρου 5§1 Σ⁵⁷, δηλαδή τους επιμέρους περιορισμούς που θέτουν τα χρηστά ήθη, τα δικαιώματα των άλλων και η σύμφωνη με το Σύνταγμα δράση.

Η ανθρώπινη αξία, θεμελιώδες δικαίωμα, αντικειμενική αρχή από την οποία απορρέουν υποκειμενικά δίκαια, προστατεύεται και ως δικαίωμα αλλά και ως θεσμός από το Σύνταγμα. Κάθε επιμέρους συνταγματικό δικαίωμα την εξειδικεύει με αποτέλεσμα κάθε περιορισμός οποιουδήποτε δικαιώματος, να αποτελεί την αυτόματη προσβολή, εφόσον θίγει στην ουσία την ίδια την ανθρώπινη αξία.

⁵³ Π.Δ. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β, Έκδοση 2005, σελ. 1328

⁵⁴ Άρθρο 110§1 Σ « Οι διατάξεις του Συντάγματος υπόκεινται σε αναθεώρηση, εκτός από εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος, ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καθώς και από τις διατάξεις των άρθρων 2 παράγραφος 1,4 παράγραφοι 1,4 και 7,5 παράγραφοι 1 και 3,13 παράγραφος 1 και 26»

⁵⁵ «Σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή, με απόφαση της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παράγραφος 4,6,8,9,11,12 παράγραφοι 1 έως και 4,14,19,2 παράγραφος 3,23,96 παράγραφος 4 και 97...»

⁵⁶ Π.Δ. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β, Έκδοση 2005

⁵⁷ « Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη»

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το Ελληνικό Σύνταγμα υπό την επιρροή του Γερμανικού και συγκεκριμένα του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης και τα δύο κατευθυνόμενα από την πικρή εμπειρία ολοκληρωτικών καθεστώτων, στην προσπάθεια τους να εγκαθιδρύσουν ένα φιλελεύθερο και κοινωνικό κράτους δικαίου, κατοχυρώνουν την αξία του ανθρώπου και μάλιστα τοποθετώντας την στις αρχικές και θεμελιώδεις διατάξεις του συνταγματικού τους κειμένου. Το Ελληνικό Σύνταγμα 1975/1986/2001 με το άρθρο 2§1 «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» κατοχυρώνει και προστατεύει για πρώτη φορά την ύψιστη, αρχή της ανθρώπινης αξίας και συνάμα του απαραβίαστου αυτής.

Η αρχή της ανθρώπινης αξίας είναι ερμηνευτική, επιτακτική, καταστατική αρχή και θεμελιώδες, μητρικό δικαίωμα. Αποτελεί αντικειμενική αρχή από την οποία προκύπτουν υποκειμενικά δίκαια. Δικαίωμα και θεσμός ταυτόχρονα, προστατεύεται από το Σύνταγμα σε όλες τις πτυχές του και απεριόριστα. Δεσμεύει όλους τους φορείς της δημόσιας εξουσίας, αλλά και τους ιδιώτες, μέσω της αρχής της τριτενέργειας και της πρόσφατης διάταξης του άρθρου 25§1 εδ.γ'. Φορείς του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας είναι κάθε άνθρωπος, ανεξαιρέτως φύλου, γένους, φυλής και ιθαγένειας, αλλά και μόνο αυτός, αφού δεν είναι φορέας οιαδήποτε νομικό πρόσωπο, ενώσεις προσώπων οι οποίες δεν έχουν νομική προσωπικότητα.

Η ανθρώπινη αξία αναλύεται στην υποχρέωση της Πολιτείας για σεβασμό και προστασίας αυτής καθώς και υποχρέωση των ιδιωτών για σεβασμό. Η υποχρέωση είναι πρωταρχική και απαραβίαστη. Κάθε περιορισμός οιαδήποτε δικαιώματος, αποτελεί αυτόματα προσβολή, εφόσον θίγει την ίδια την ανθρώπινη αξία.

Η ανθρώπινη αξία είναι το ύψιστο αγαθό και η κατευθυντήρια αρχή του κοινωνικού ανθρωπισμού. Αποτελεί τη βάση της φιλοσοφικονομικής θεωρίας του κοινωνικού ανθρωπισμού⁵⁸. Η διάταξη 2§1 Σ πρέπει και αξίζει να υπάρξει στην Ελληνική έννομη τάξη. Αποτελεί την κινητήρια δύναμη ενός φιλελεύθερου, δημοκρατικού και κοινωνικού κράτους, απαγκιστρωμένο από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα του παρελθόντος.

---

⁵⁸ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τομ III Ημ. Β'

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

10541/1976 ΠΛΗΜ.ΑΘ.
53/1980 ΜΟΝ.ΠΡΩΤ.ΝΑΥΠΛ.
1782/1981 ΕΦ.ΘΕΣ/ΚΗΣ
1753/1983 ΑΠ (ΤΜ. Α΄)
12857/1983 (ΑΣΦ.ΜΕΤΡΑ) ΜΟΝ.ΠΡΩΤ.ΑΘ.
1647/1987 ΣτΕ
17115/1988 ΠΡΩΤ.ΑΘ. (ΑΣΦ.ΜΕΤΡΑ)
789/1990 ΣτΕ (Ολομ.)
1159/1991 ΣτΕ (ΤΜ.Δ΄)
1603/1991 ΣτΕ (ΤΜ. Γ΄)
1957/1994 ΣτΕ (ΤΜ. Γ΄)
40/1998 ΑΠ (Ολομ.)
49/1999 ΔΙΟΙΚ.ΠΡΩΤ.ΙΩΑΝ.
3040/2001 ΕΦ.ΑΘ.
1/2001 ΑΠ (Ολομ.)
408/2002 ΕΦ. ΛΑΡ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π.Δ. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, ΤΟΜ.Β', ΕΚΔΟΣΗ 2005
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ, ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΤΟΜ.Γ', ΗΜ. Ι, ΕΚΔΟΣΗ 2005
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΤΟΜ. ΙΙΙ, ΗΜ.Β', ΕΚΔΟΣΗ 2005
- ΡΑΪΚΟΣ Α. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2^Η ΕΚΔΟΣΗ 2002
- ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, ΕΚΔΟΣΗ 2001

ΛΗΜΜΑΤΑ (ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ) LEMMA (ALPHABETIC CATALOGUE)

Ανθρώπινη αξία, (Human Value)

- έννοια, σελ. 7 (*Significance*), pag. 7
- κατοχύρωση, σελ. 6 (*Consolidation*), pag. 6
- νομική φύση, σελ. 9 (*Legal Nature*), pag. 9

Αρχή (Principle)

- επιτακτική, σελ. 10 (*Imperative*), pag. 10
- ερμηνευτική, σελ. 11 (*Explanatory*), pag. 11
- καταστατική, σελ. 10 (*Constitutive*), pag. 10

Απαραβίαστο (Inviolability)

- έννοια, σελ. 17 (*Significance*), pag. 17
- κατοχύρωση, σελ. 17 (*Consolidation*), pag. 17
- νομική φύση, σελ. 19 (*Legal Nature*), pag. 19

Αποδέκτες (Recipients)

- δημόσιας εξουσίας, σελ. 14 (*Public Authority*), pag. 14
- ιδιώτες, σελ. 15 (*Civilians*), pag. 15

Κυοφορούμενο, σελ.13 (Embryo in gestation)pag. 13

Περιορισμοί, σελ. 20 (Restrictions), pag. 20

Υποχρέωση (Charge)

- σεβασμού, σελ. 8 (*Respect's*), pag. 8
- προστασίας, σελ. 8 (*Protection's*), pag. 8

Φορείς, σελ.12,13 (Institutions), pag. 12,13